

Araştırma Makalesi/Research Article

**Bozkır Türk Kültüründe Potlaç Benzeri Uygulamalar:
Hakimiyet, Güç ve Birliğin Sembölü; Toy (Kenç Liyü),
Şölen, Yuğ**

Engin Güngör*

(ORCID: 0000-0002-3951-8371)

Makale Gönderim Tarihi

17.06.2023

Makale Kabul Tarihi

18.08.2023

Atıf Bilgisi/Reference Information

Chicago: Güngör, E., "Bozkır Türk Kültüründe Potlaç Benzeri Uygulamalar: Hakimiyet, Güç ve Birliğin Sembölü; Toy (Kenç Liyü), Şölen, Yuğ", *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 8/2 (Eylül 2023): 1532-1565.

APA: Güngör, E. (2023). Bozkır Türk Kültüründe Potlaç Benzeri Uygulamalar: Hakimiyet, Güç ve Birliğin Sembölü; Toy (Kenç Liyü), Şölen, Yuğ. *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 8 (2), 1532-1565.

Öz

Özellikle Kuzeybatı Amerika'daki toplumlarda görülen ve alanın uzmanları tarafından; "*değiş tokuş edilen armağanlar sistemi*" veya "*yeniden bölüşümün aracı*" olarak tanımlanan Potlaç geleneğinde, vermek veya yok etmek gücün sembolü olarak görülmektedir. Bu sistemde mevki sahibi olmak veya iktidarını kuvvetlendirmek verilen hediyenin değeri ve niteliği ile doğru orantılıdır. Bu çalışma ise eski toplumlarda Potlaç olarak adlandırılıp genel olarak; harcama, yok etme ve tüketme aracılığıyla bir güç gösterisi veya hakimiyet vasıtasına dönüşen geleneğin bozkır Türk kültüründeki izlerini aramaya yöneliktir. Potlaç geleneğine sahip toplumlarda olduğu gibi eski Türklerde de akrabalık bağları ve toplumsal dayanışma oldukça kuvvetlidir. Bu durum Türklerin çeşitli sebeplerle sık sık bir araya gelerek törenler tertip etmesine sebep olmuştur.

---

* Dr. Araştırmacı, Türkiye, ezgungormez@hotmail.com.
Ph.D., Independent Researcher, Turkey.

Bu törenlerdeki uygulamaların ve anlayışın Potlaç geleneğindeki benzerliği makalenin tartışma konusu olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Potlaç, Bozkır, Türk, Toy, Şölen, Yuğ.

Potlach like Practices in Steppe Turkish Culture: Symbol of Domination, Power and Unity; Toy (Kenc Liyu), Feast, Yug

Abstract

In the Potlach tradition, which is seen in societies especially in Northwest America and defined by experts in the field as a "system of exchanging gifts" or "tool of redistribution" giving or destroying is seen as a symbol of power. In this system, having a position or strengthening one's power is directly proportional to the value and quality of the gift given. This work was called Potlach in ancient societies and generally; It is aimed to look for the traces of the tradition, which has turned into a show of power or a means of domination through spending, destruction and consumption, in the Steppe Turkish culture. As in societies with Potlach tradition, kinship ties and social solidarity are very strong in ancient Turks. This situation caused the Turks to come together frequently for various reasons and organize ceremonies. The similarity of the practices and understanding in these ceremonies to those in the Potlach tradition will be the subject of discussion in the article.

Keywords: Potlach, Steppe, Turkish, Toy, Feast, Yug (Funeral Ceremony)

Giriş

Noatka dilindeki "*Patshatl*" (vermek, bağış) kelimesinden gelen Potlaç (Potlach)¹, Etnoloji sözlüklerinde: "*Kuzey Amerika kıyılarında yaşayan yerli şeflerin ya da zengin kimselerin doğum, erginleme töreni, ölüm, totem direği dikme vb. gibi önemli olaylar sırasında düzenlenen törenlerde ellerindeki malları ve değerli nesnelere (hasır, sepet, örtü, sedef, bakırdan yapılmış amblem, yiyecek maddesi vb.) başkalarına bağışlaması ya da yok etmesi adeti.*"² olarak tanımlanmıştır. Eski Çağ toplumlarının bazılarında varlığı tespit edilen Potlaç geleneği için konunun uzmanları ise kısaca; "*değiş tokuş edilen armağanlar sistemi*" şeklinde bir tanımlama yapmışlardır. Tek tanrılı dinler öncesi

¹ Ahmet Kerim Gültekin, "Potlach (Potlaç)" Bilim ve Ütopya, 231 (Eylül 2013), s.83.

² Sedat Veyis Örnek, Etnoloji Sözlüğü, Ankara, 1971, s. 199-200.

yeryüzüne egemen bir yaşam biçimi³ ve “yeniden bölüşümün aracı” olarak görülen Potlaç⁴ büyük katılımlı törenlerde yenilip içildiği için “beslemek” kavramını içine aldığı gibi verilen armağanlarla zenginliği yok ettiği için “tüketmek” manasını da taşımaktadır⁵. Armağan ve harcama geleneğinin; cömertlik, statü ve güç ile doğru orantılı olduğu, biriktirip saklayarak cimrice davranmanın ise lanetine inanıldığı bu toplumlarda baharın gelmesiyle tüketilmemiş olan tüm maddeler düzenlenen şenliklerde dağıtılır buna rağmen tüketilemeyenler ise yok edilirdi⁶.

Antropolojinin kurucularından Franz Boas, Potlaç’ı toplumun ileri gelenlerinin yakınlarından aldığı destekle şölenler düzenleyip gelen misafirleri tıka basa doyurarak onlara değerli hediyeler sunma ritüelleri olarak tanımlamıştır. Bu uygulamada amaç elbette prestij elde etmektir⁷. Hiç kimsenin mal dağıtmadan mevki ve itibar sahibi olamadığı Potlaç geleneğinde cömertlik arttıkça toplumdaki konum yükselmiştir. Misafirler açısından da onlara verilen armağanların sırası ve değeri buldukları konuma göre farklılık göstermiştir⁸.

Bazı Melanezya ve Polinezya halklarında, Kuzeybatı Amerika’nın yerli toplumlarından olan Tlingit ve Haida’da, İngiliz Kolombiya’sındaki Çimmesyan ve Kwakiutl’da⁹ yaşayan toplumlarda bu gelenek yoğun bir şekilde görülmektedir. Geleneğin yaşatıldığı bu toplumlar incelendiğinde onların çevrelerindeki diğer toplumlara göre daha yüksek bir ekonomiye sahip oldukları tespit edilmektedir. Özellikle

³ Oğuz Adanır da, tek tanrılı dinler öncesi yeryüzüne egemen bir yaşam biçimi olarak tarif ettiği Potlaç kültürünü, şamanlığa benzetir. Bkz: Oğuz Adanır, Eski Dünyaya Yeni Bir Bakış, Baudrillard, Berkes, Mauss ve Ülgener Üzerinden Kuramsal Bir Deneme, Ankara, 2015, s.35.

⁴ Marcel Mauss, Armağan Üzerine Deneme, Arkaik Topumlarda Değiş Tokuşun Biçimi ve Nedeni, İstanbul, 2018, s.79

⁵ Rene Sédillot, Değiş Tokuştan Süpermarkete: Tarih Boyunca Tacirlerin ve Ticaretin Öyküsü, İstanbul, 1983, s. 17.

⁶ Gönül Demez, “Armağanın Değişen Sosyo-Kültürel Anlamları: Tüketim Toplumu Bağlamında Hediyeleşme Olarak Çiçek Gönderme, MJH, 1/2 (2011), s.88

⁷ Kudret Emiroğlu-Suavi Aydın, Antropoloji Sözlüğü, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 2003, s.705.

⁸ Lewis Hyde, Armağan, İstanbul, 2008, s.59.

⁹ Gail Ringel, “The Kwakiutl Potlatch: History, Economics, And Symbols”, Ethnohistory, Vol. 26, No. 4 (Autumn, 1979), s.347.

Melanezya ve Polinezya halklarından farklı olarak tarım ve hayvancılıkla uğraşmayı; balıkçılık, avcılık ve kürkçülük yapan Amerika kabileleri coğrafyadaki bütün kabilelerden daha sağlam evlere sahiptirler. Son derece gelişmiş sedir ağacı sanayileri vardır. Kanoları iyidir ve deniz yolculuğunu iyi bilirler. Maden çıkarma ve işleme - özellikle de bakır işçiliğinde- ile pipo, tokmak, baston, boynuzdan oyulmuş kaşık yapımında ve heykeltıraşlık alanlarında mahirlerdir.

Çok geniş bir alana yayılmalarına rağmen dil ve kültür konusunda ortaklıkları bozulmamış olan bu kabileler bahar gelir gelmez avcılık ve toplayıcılık için dağılırken kış mevsiminde şehir dedikleri yerlerde toplanırlar. Sosyal hayatın ve dayanışmanın fevkalade olduğu kabile, klan ve aileler sürekli bir coşkunluk halinde birbirlerini ziyaret edip uzun ve bol harcama yaptıkları şenlikler düzenlerler. Özellikle evlilik gibi çeşitli ritüeller ve büyük başarılar vesilesiyle bir araya gelen kabileler Dünyanın en zengin kıyılarından bütün yaz ve sonbahar boyunca büyük bir maharetle topladıkları her şeyi hesapsızca harcarlar. Totemizmin niteliklerini taşıyan bu kabilelerde Potlaç usulü ile verilen armağanlar genelde karşı yükümlülüğü de beraberinde getirmektedir. Potlaç veren reislerin derece ve yükselmeleri sundukları hediyelerdeki bolluk ve ihtişamla paralellik arz etmektedir. Bir dizi Potlaçla birlikte gerçekleşen kabile ritüelleri genel olarak reislerinin evlilikleri, yüklü miktarda bakır satışları, yaslar, şamanik ve cenaze törenleri gibi zamanlarda gerçekleşir¹⁰. Kimi araştırmacılara göre bu gelenek ani zenginleşme nedeniyle toplumsal eşitliğin bozulduğu durumlarda dengesizliği, paylaşarak yok etme amacı taşımaktadır¹¹.

Potlaç Geleneği ve İlkeleri

Daha çok, akrabalık biçimindeki insan ilişkilerinin egemen olduğu toplumlarda varlığını sürdürmüş olan Potlaç esas olarak karşılıklılık ilkesini içerisinde barındıran bir sistemdir¹². Karşılıklılık doğrultusunda verilen Potlaç'ın alan kabile ya da klan tarafından geri ödenerek yükümlülüklerinin tam manasıyla yerine getirilmesi için ise belirli bir

¹⁰ Mauss, a.g.e., s.139-145.

¹¹ Emiroğlu-Aydın, a.g.e., s.705.

¹² İsmail Kitapçı, "Gösteriçi Tüketim Örneği Olarak Potlaç Kültürü ve Günümüzün Küresel Kapitalist Dünyadaki Yansımaları", Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 11/9 (2019), s.607.

zamana ihtiyaç vardır. Çünkü kendisine Potlaç sunulan kabile kendi reislerinin ve kabilelerinin itibarlarını koruyup minnet altında kalmamak için fazlasıyla karşılık vermek durumundadır. Bu açıdan değerlendirildiğinde eldeki olanın tüketimi konusu sınırsız bir hal alır. Öyle ki bazı Potlaçlarda bu itibarın korunması için sahip olunan her şey harcanmalı, hiçbir şey saklanmamalıdır felsefesi ön plana çıkar¹³. Hatta Potlaç düzenledikten sonra kimi aile ve köylerin yoksul kaldığı dahi olmuştur¹⁴.

Aslında bir çeşit üstünlük mücadelesi olan bu gelenekte en zengin olan ve bunu çalınca harcayabilenler öne geçer¹⁵. Bu nedenle en gösterişli Potlaç'ı verenin en büyük kabul edildiği zenginlik savaşını kazanmak için sadece varlıklı olmak yeterli değildir. Onu harcayabilecek iradeye de sahip olmak gerekmektedir¹⁶. Sıra kendine gelen, verdiği Potlaç ile rakibinden üstün konuma geçmekle beraber öyle bir ihstanda bulunmalıdır ki karşı tarafı çok zorlayacak ya da pes ettirecek bir bağışı ona dayatmalıdır. Nitekim bu rekabet bir taraf pes edip karşılık veremeyecek hale gelene kadar devam eder. Karşılığı verilmeyen Potlaçlarda artık üstünlük kabul edilmiş demektir¹⁷.

Öte yandan karşılıklılık ilkesi potlaç veren için gelecekte yaşayabileceği zor durumlar karşısında ekonomik bir yatırım ve sigorta niteliğindedir. Potlaç verenler ellerinde olduğu zaman ne kadar çok verirse muhtaç duruma düştüklerinde de o kadar çok alma hakkına sahip olacaklardır¹⁸. Dolayısıyla bu tören ve davranışların toplumsal düzende karşılığı olan iktisadi bir anlamı da bulunmaktadır. Bu noktada bütün yöredeki üretimi bir yarışma havası içerisinde artıran Potlaç, üretimin yetersiz ve dengesiz olduğu dönemlerde bölge içinde yeniden

¹³ John R. Swanton, "Social Condition, Beliefs, and Linguistic Relationship of the Tlingit Indians", In Twenty-Sixth Annual Report of the Bureau of American Ethnology, 1904-1905, s. 442.

¹⁴ Bozkurt Güvenç, İnsan ve Kültür, İstanbul, 1978, s. 237.

¹⁵ Franz Boas, "The Social Organization and the Secret Societies of the Kwakiutl Indians", In Report of the United States National Museum for the Year Ending, June 30, 1895, s. 577.

¹⁶ Franz Boas-George Hunt, "Kwakiutl Texts", Memoirs of the American Museum of Natural History, Volume 5, (1900), s. 413.

¹⁷ Georges Bataille, Lanetli Pay, Ankara, 2010, s.84

¹⁸ Bozkurt, a.g.e., s.211.

ve zorunlu bir dağıtım sağlamaktadır¹⁹. Bu açıdan bakıldığında toplum içindeki zenginlik ve yoksulluk farkından doğan rekabeti ortadan kaldırma ve sosyo-ekonomik düzenin sağlanmasında önemli bir unsurdur²⁰.

Potlaç geleneğinin önemli bir uygulaması da malların tahrip edilmesidir. Potlaç sahibi dağıtım ve yağma yapıldıktan sonra kalan mallarını denize dökme veya yakma şeklinde tahrip eder. Böylece bir yandan ne kadar cömert olduğu göstermek isterken, diğer yandan da Potlaç'ın karşılığını istemiyormuş havası yaratarak girmiş olduğu zenginlik savaşında rakiplerini ezmek ister. Bu şekilde hem kendisinin hem de ait olduğu ailenin toplumsal kademesini yükseltmiş olur²¹. Harcama yapmanın bir üst basmağı şeklinde yorumlamamız gereken tahrip etme işlemi Kuzey Amerikalı topluluklarda "*Mülkiyet Öldürmek*" şeklinde tanımlanmaktadır²². Mülkiyet öldürme anlayışının altında yatan temel felsefenin yine üstünlük sağlama hevesiyle ortaya çıktığı görülmektedir. Nitekim bu uygulama sayesinde mülkiyet öldüren reis veya kabile, ya diğerleri ele geçirmesin diye kendi mülklerini ya da geri veremeyecekleri malları onlara vererek rakiplerinin mülklerini öldürmüş olurlar²³. Eğer bu kabile reislerinin amacı yalnızca fazla olan maddeyi yok etmek olsaydı o zaman bunu yalnız yaparlardı. Fakat özellikle herhangi bir şenlikte ya da Potlaç vermek için tertip ettikleri şenliklerde kalabalıkların önünde yaparak diğerlerinin gözünde vermenin veya yok etmenin yetkisini de elde etmiş olurlar. Böylece kişiler zenginliği istenilen şekilde kullandıkları için yetkili ve zengin konumuna yükselmişlerdir²⁴.

Bir çeşit kansasız kurban olarak yorumlayabileceğimiz mülkiyet öldürme anlayışını ellerindeki ürünleri umarsızca yok etmek şeklinde algılamak doğru değildir. Bahsi geçen ürünler bu toplumlar için maddi değerlerin ötesinde mitsel bir şekilde büyülenmiş kabul edilerek hayatlarının vazgeçilmez birer parçaları haline gelmiştir. Bu nedenle

¹⁹ Mehmet Birekul, Armağan Kültürü, İstanbul, 2014, s.33.

²⁰ Örnek, a.g.e., s.200.

²¹ Boas, a.g.e., s.334.

²² Frederick Webb Hodge, Tsimshian Mythology, Washington, 1916, s. 344.

²³ John R. Swanton, Tlingit Myths and Text, Washington, 1909, s. 82.

²⁴ Bataille, a.g.e., s.85.

inanişta göre Potlacı fazla veren kişi yok olan mallarının karşılığında daha iyi bir konuma sahip olacaktır²⁵.

“Atalar Kültü” anlayışının baskın bir şekilde var olduğu dikkat çeken bu toplumlarda tahrip edilen şeylerin ruhlara veya klanın atalarına devretme durumu söz konusudur. İnanışta göre zaten yapılan Potlaçların birçoğunda ataları hazır bulunarak hem tahribattan hem de adaşlarına verilen armağanlardan yararlanırlar²⁶. Bu nedenle aslında canlılara vermek, kutsal kabul edilen ölümlere de vermek demektir. Nitekim Tlingit ve Haida’daki inanişlarda konuklar tütün içtikleri zaman ruhların da içtiğine inanılır. Ritüeller esnasında dans edenler bu dansı sergileyenlerin kendileri değil ölmüş ataları olduğu iddiasında bulunurlar²⁷. Konuklar arasında ruhların bulunduğu ve bunların uğur getirdiğiyle ilgili inanişın hâkim olduğu bu topluluklarda Potlaç vermediği için ruhların musallat olduğu insanlarla ilgili hikayeler oldukça yaygındır²⁸. Öte taraftan Potlaç veren reislerin adlarını taşıdıkları ve ruhları tarafından ele geçirildikleri atalarını ve tanrıları temsil ettiği anlayışı da hakimdir²⁹. Bu açıdan bakıldığında Potlaç veren reisler atalarının ruhlarını yüceltmiş olurlar. Örneğin; Tilingitlerde verileden memnun olmayan bir konuk bulunduğu yeri terk etmeye çalışırsa hediye veren kişi ölmüş bir atasının ismini zikrederek ona iki katını sunar. Böylece ata ruhlarının temsil edildiği bu ritüelde hediye veren kişi kendi ata ruhunun gücünü ve değerini ortaya koymuş olur. Tüketim kültürüyle eski atalara hediyeler sunmak aslında tanrılara hediye vermek olarak kabul edilir. Tabii ki tanrılar da bunun karşılığında insanlara iyi yaşam ve sağılık gibi hediyeler sunar. Dolayısıyla kaybetmek ve tüketmek bir yandan da manevi zenginliğin kaynağı olarak görülür³⁰. Ayrıca misafirlere verilen hediyelerin kötü ruhları ve onların kötü etkilerini kovduğu inancı da son derece

²⁵ Harun Geçer, Saffet Kartopu, “Arkaik Bir Törenin Postmodern İzdüşümleri: Potlaç Geleneğinden Tüketim Kültürüne”, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 10/ 52, (2017), S. 677.

²⁶ John R. Swanton, Haida Texts and Myths, Washington, 1905, s.36.

²⁷ George Thornton Emmons, The Tlingit Indians, New York, 1991, s. 443-448.

²⁸ Hodge, a.g.e., s.452.

²⁹ Marcel, 2018, a.g.e., s.154.

³⁰ Ali Akay, Armağan, Ankara, 2016, s. 17.

hakimdir³¹. Anlaşıldığı kadarıyla Potlaç kültürünün tüketim üzerine kurulu olması esasen tüketmenin ruhani bir rahatlama getirdiğine inanılmasından kaynaklanmaktadır. Bu nedenle Potlaç'ta tüketimin sadece maddi unsurları değil manevi unsurları da kapsadığı görülmektedir. Zaten Potlacın en önemli özelliklerinden biri de maddi ve manevi unsurların iç içe geçmiş olmasıdır³².

Temel olarak belli bir sürede biriktirilen zenginliğin, içerisinde dansın bulunduğu şölenlerde uygulanan ritüeller eşliğinde dağıtılması prensibine dayanan Potlaç, dağıtan kişi ya da klana sağladığı itibardan dolayı kazanç elde edebilmek için motivasyon sağlayan bir sistem olarak görülebilir. Nihayetinde bağış veya yok etmek, veren kişiye yetki ve itibar sağlamayacaksa fazlalığın harcanması anlamsız bir hal alacaktır³³. Bu bakımdan Potlaç kavramını yalnızca zenginlikle açıklamak doğru olmayacaktır. Çünkü bu kavram aynı zamanda otorite ve verilen kişiye emretme yetkisi anlamını içermektedir. Örneğin; Kwakiutllarda sıklıkla Potlaç dağıtan en önemli kabilelerden birinin adı Walasaka'dır ve anlamı *"yukarıdan gelen büyükler"* demektir³⁴. Herhalde bu örnek Potlaç verenin toplumdaki itibarını göstermesi açısından yeterlidir. Bazı durumlarda ise reisler o kadar fazla ürüne sahip olurlar ki elde edecekleri yeni ürünlerle beraber bunları kendi başlarına tüketme ya da bozulmadan seneye saklama imkanları olmaz. Bu nedenle en mantıklı olanı yaparlar ve onları cömertçe halkları için harcayarak itibarlarını artırır³⁵.

Düzenleyen şeflerin veya kabilenin katılanlara başta yemek olmak üzere bir dizi değerli eşya sunduğu Potlaç'ta yemek yeme adabı ve ölçüsü de sosyal statü ve zenginliği göstermesi açısından mühimdir. Eğer reis ya da soylu sınıfindansanız çok fazla yemek yememeniz gerekmektedir. Çünkü fazla yemek düşkünlüğün göstergesi olarak kabul edilir³⁶. Nitekim bu törenlerde fazla yiyip içtiği için hastalananlar

---

³¹ Geçer-Kartopu, a.g.e., s. 679-680.

³² Adanır, a.g.e., s. 293.

³³ Bataille, a.g.e., 85.

³⁴ Boas, 1895, a.g.e., s. 558-559.

³⁵ Mehmet Eröz, 'Sakarya'nın Hizmetinde Yeni Bir İçtimai İlim ve Sosyal Antropoloji', Sosyoloji Konferansları, 21-63, Dokuzuncu Kitap, İstanbul, 1969, s. 55.

³⁶ Boas-Hunt, a.g.e., s.427.

dahi olur.³⁷ Soylular asla Potlaç talebinde bulunmadıkları gibi ritüelleri yöneten hekim şamanlar da bunun karşılığında ücret istemez çünkü ruhları buna müsaade etmez³⁸.

Özünde vermek zorunluluğu olan Potlaç'ı reisler kendileri için düzenledikleri gibi ailesi ve ölülerini için de düzenlemek zorundadırlar³⁹. Çevresi ile ailesi üzerindeki otoritesini ve şefler arasındaki itibarını korumak isteyen reisler için başka bir alternatif görünmemektedir⁴⁰. Servet sahibi reisler ruhların ve servetin kendisine musallat olduğunu ve onu koruduğunu iddia ediyorsa, kendisinin de serveti ele geçirdiğini ispatlamak zorunluluğu ortaya çıkar. Bunun için izlenmesi gereken yol elinde olanı harcamak, dağıtmak ve bu şekilde diğerlerini kendi adının gölgesi altına almaktır⁴¹.

Potlaç vermekten imtina eden büyük reisler ise çevrelerinin ve diğer reislerin gözünde itibar sahibi olamazlar, hatta Kwakiutl halkları arasında bunlar “*çürük surat*” olarak tanımlanırlar. Bu şekilde tanımlanan itibar kaybetmiş reislerin ruhlarını kaybettiklerine yönelik inanış Kuzey Amerikalı kabilelerde yaygındır. Çünkü tanrıları ve totemleri tarafından kendilerine verilen nimetleri paylaşmak konusunda son derece aceleci olan bu toplumlarda zenginlik; hem bir ceza, hem ruhlar karşısında bir şefahtan arınma, hem de toplumun birliğinin tesisi için önemli bir fırsattır⁴². Esirlerin geri alınarak aile isminin kurtarılması için verilen Potlaçlardan tutun da, evini terk eden kadının yeniden dönmesini sağlamak için verilen potlaçlara kadar, her birinin altında yatan temel anlayış toplumsal konumun kaybedilmesini engelleme çabasıdır başka bir şey değildir. Nitekim bir Haida mitinde Potlaç vermediği için diğerleri tarafından davet edilmeyen yaşlı bir reisin bu yüzden öldüğü, daha sonra yeğeni tarafından bir heykelinin

³⁷ Çok yemekten ya da içmekten hasta olanlar görülür. Fakat, ikram edilen her şey bitesiyeye kadar tüketim devam eder. Hastalanan ayrılır, iyileşen törene döner. (Bkz. Güvenç, a.g.e., s. 236).

³⁸ Swanton, 1905, s. 238-239.

³⁹ Hodge, a.g.e., s. 534.

⁴⁰ Swanton, 1905, a.g.e., s.107.

⁴¹ Marcel, 2018, a.g.e., s.157.

⁴² Boas, 1895, a.g.e., s. 433.

yapılarak adına Potlaç verilmesiyle yeniden doğduğu hakkındaki rivayetler⁴³ ruh ve itibar kaybının telafisi şeklinde anlaşılmalıdır.

Askeri, hukuki, iktisadi ve dini her alanda tanınmanın temel eylemi olan Potlaç konusunda önemli bir nokta da davet meselesidir. Teamüllere uymayanlar ve Potlaç vermeyenlerin davet edilmesi zorunluluğu yoktur. Fakat katılabilecek olan, katılmak isteyen ve katılmaya gelen herkes davet edilmelidir. Yetimi, terk edilmiş olanı ve çıkagelen fakiri davet etmemek büyük ayıp kabul edildiği gibi kötü ruhları harekete geçirerek Potlaç'a kara leke çalacağı inancı da hakimdir. Bunlardan başka unutmak o kişiye hakaret etmek anlamı taşımaktadır ve bunun siyasi sonuçları olur. Birisini ihmal ederek yapılan hakaret onun akrabalarının da Potlaç'a gelmekten uzak durmalarına sebeptir. Hele ki davet edilmeyen büyük bir reis ise ondan daha az nüfuzlu olan ve onun hakimiyetini tanıyan diğer reislerin aralarını bozmamak için Potlaç'a katılmadığı yaygın bir gelenektir⁴⁴.

Verme, alma ve geri verme sistematğine dayalı Potlaç geleneğine sahip toplumlarda Potlaç'ı almak da vermek kadar zorlayıcıdır. Çünkü inanış size keyfi olarak reddetme hakkı tanımaz. Bu şekilde davranmanın toplum gözünde uyandırdığı ilk intiba, geri veremeyecek olma korkusuna sahip olduğunuzdur. Geri verilmediği sürece ezik kalacak olmanın kaygısı ile reddetmek, aslında daha baştan yenilgiyi kabul etmek ve adının ağırlığını kaybetmek anlamına gelmektedir⁴⁵. Bu nedenle ilkesel olarak genellikle her armağan kabul edilir, hatta bu armağanlar ve onları verenlerin cömertliği hakkında övgü dolu sözler yüksek sesle söylenerek takdir edilir⁴⁶. Fakat kabul edenler bilir ki kendisi de taahhüt altına girerek karşılığını vermeyi kabul etmiş ve itibar yitirmemek için meydan okumuştur⁴⁷. Bundan sonra yapılması gereken ait olduğu topluluğun onurunu savunmak için mücadele etmektir. Bu durum Potlaç'ın topluluk içinde kimlik duygusunu yükseltmek adına sağladığı en önemli faydalardandır. Potlaç'ı reddetmenin önemli bir sonucu da dışlanmaktır. Çünkü bu toplumlarda

---

⁴³ Swanton, 1905, a.g.e., s.727.

⁴⁴ Hodge, a.g.e., s. 277-295-357.

⁴⁵ Ringel, a.g.e., s. 348.

⁴⁶ Güvenç, a.g.e., s. 236.

⁴⁷ Marcel, 2018, a.g.e., s.164.

Potlaç'ın toplumsal birliği sağlama iddiası vardır. Bu nedenle Potlaç'ı reddeden kişi toplumsal birliği ve dayanışmayı reddediyor demektir. Bu durum dışlanması için yeterli bir sebeptir⁴⁸.

Normal şartlarda Potlaç her zaman misliyle geri ödenmelidir. Kendisine verilen Potlaç'ı geri ödemeyenler itibarını, şerefli ismini hatta özgürlüğünü dahi kaybedebilir⁴⁹. Fakat zaten gücü ve nüfuzu kabul edilen üst düzeyde bir reisin ihسانیysa zaruri bir şekilde ödenmesine ihtiyaç yoktur. Çünkü otoritesini sağlamlaştırmış olan reisler bu hediyeleri genelde kurban amaçlı ya da ruhları kazançlı çıkarmak için verirler. Bu nedenle ideal olan bu seviyedeki reislerin Potlaç'ına karşılık verilmemesidir⁵⁰. Geri verilemeyecek olanı veren reisler bu gelenekte ulu ağaçlara ya da dağlara benzetilir. Diğerleri ise onun altındadır ve en büyük olanın mülk verdikleridir.⁵¹ Haida mitolojisinde bu geri vermeden almayı kabul edenler "*reisin mızrağından geçinenler*" olarak isimlendirilirler⁵².

Bozkır Türk Kültüründe Potlaç Benzeri Uygulamalar

Divanü Lügat-it Türk'te; "*Hanların düşünlerinde ve bayramlarda otuz arşın yüksekliğinde ve minare gibi, yağma edilmek için yapılmış bir sofradır*" şeklinde tanımlanan "*Kenç liyü*"⁵³ yapı itibarıyla Potlaç geleneğinin Türk kültüründeki temsili gibi görünmektedir. Nitekim Potlaç'ın en belirgin özelliği olan vererek mevki sahibi olma ve hakimiyetini pekiştirme anlayışı eski Türk gelenekleri arasında rastlanılan bir durumdur. Eski tarihlerde konar göçer olarak yaşamış Oğuzların milli hayatını destansı hikayelerle anlatan Dede Korkut

⁴⁸ Kojin Karatani, Dünya Tarihinin Yapısı Üretim Tarzlarından Mübadele Tarzlarına. İstanbul, 2017, s.42-80.

⁴⁹ Boas, 1895, a.g.e., s.341.

⁵⁰ Boas-Hunt, 1900, a.g.e., s. 430.

⁵¹ Benedict'in üstünlük duygusuna yakalanmış "megalo manyaklar" olarak isimlendirdiği bu şefler bazen potlaç törenlerinde şöyle konuşurlar: "Ben insanları utandıran en büyük şefim, Ben tek büyük ağacım, Ben sizin kartalınızım, Sizler benim kullarınısınız, Size mal mülk ve hayat veren benim!". (Bkz. Ruth Benedict, Patterns of Culture An Analysis of Our Social Structure As Related To Primitive Civilizations, New York, 1934, s. 190.)

⁵² Swanton, 1905, a.g.e., s.486.

⁵³ Kaşgarlı Mahmut, Divanü Lügat-it-Türk, III, Ankara, 1985, s. 439; IV, s.300.

kitabı; toy kuran, ziyafet çeken, şölen veren, sofraya açan ve ancak malına kıyarak nam sahibi olan beylerin hikayeleriyle doludur⁵⁴.

Potlaç varlığını sürdürdüğü coğrafyalarda birlik ve dayanışma duygusuyla beraber, bazı zamanlarda kabileler arası rekabeti körükleyen de bir sistemdir. Zaman zaman reislerin ve kabile halkının bu rekabetten doğan üstünlük duygusu ile davrandığı da bilinen bir gerçektir. Toplum yapısı ve geleneklerine göre değişim gösteren rekabet oranının bazı toplumlarda oldukça yüksek bazılarında ise çok düşük seviyelerde olduğu görülmektedir. Örneğin; bozkır Türklerindeki Potlaç benzeri bir uygulama diyebileceğimiz *“Toy”* geleneği, karşılıklı yükümlülüğü getirmekle birlikte genel olarak çatışma ve rekabeti körükleyen bir unsur olmamıştır. Daha çok harcama, tüketme ve güç gösterimi ile insanları bir arada tutan, birlik ve beraberliği sağlayan bir etki yaratmıştır⁵⁵. Türk kültüründe, *“armağan kültürü”*⁵⁶ veya *“karşılıklı yükümlülük/simgesel değiş tokuş düzeni”* şeklinde ifade edilen Potlaç geleneğine en yakın toylar *“Yağma Toyu”* (Han-ı Yağma) olarak adlandırılanlardır⁵⁷.

İslam öncesi Türk kültüründeki Toy geleneği oldukça ihtişamlı ziyafetlerinden dolayı Potlaç türü bir şölen olarak karşımıza çıkmaktadır. Hayranlık uyandıran gösterişli otağların kurdurulmasıyla başlayan toyların Türk destanlarında dahi yer bulması kültür tarihi açısından önemi işaret etmektedir. Eski Oğuzların hanlar hanı ve beylerbeyi ile beraber yirmi dört Oğuz beyini topladığı resmî toylarına *“Şölen”* adı verilirdi. Şölen ziyafetlerinde de Potlaçta olduğu gibi aynı masraflar ve israflar yapılırdı⁵⁸. Oğuz Kağan destanından anlaşıldığı

⁵⁴ Dede Korkut –Dresden Nüshası, Ankara, 2016, s. 625-777.

⁵⁵ Gülnur Küçükcaladağlı, Türk Destanlarında Armağan Kültürünün İzleri, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2019, s. 39.

⁵⁶ Oğuz dilinde *“Yarmakan”* olarak da geçer. Buradaki armağanı; *“Belek: Konuğun hısımlarına getirdiği armağan, bir yerden başka bir yere gönderilen armağan”* ve *“Tuzgu: Yoldan geçen hısımlara veya tanıdıklara armağan olarak çıkarılan yemek”* ile karıştırmamak gerekir. (Bkz. Kaşgarlı Mahmut, a.g.e., I, s.140-385-408-424).

⁵⁷ Ziya Gökalp, Türk Medeniyet Tarihi, İstanbul, 1976, s.147; Gerçek'ten bu "Potlaç" geleneği divan edebiyatındaki "han-ı yağma" deyiminde de muhafaza edilmiştir. (Bkz. Abdülkadir İnan, Eski Türk Dini Tarihi, Ankara, 2018, s. 171; Abdülkadir İnan, "Ziya Gökalp ve Yakut-Altay Folkloru İle Diniyatı", Türk Kültürü Araştırmaları Dergisi, 2, (1964), s.175.

⁵⁸ Gökalp, a.g.e., s. 75.

kadarıyla hükümdar çadırı denilen ve yabancı elçilerin kayıtlarında dahi övgü dolu sözlerle bahsi geçen gösterişli otağlar,⁵⁹ Türk hükümdarları tarafından her zaman kurdurulan bir çadır tipi değildi. Bunlar genelde önemli kararların verileceği veya başarılı seferlerin sonunda yemeli içmeli eğlencelerin yapılacağı büyük toylar için kurulmuştur. Nitekim destanda geçen;

“Oğuz Kağan elli yıl süren başarılı seferini yaptıktan sonra yurduna dönünce onu karşılayanlara doksan bin koç ve dokuz yüz kısağın kesildiği büyük bir toy tertip etmelerini emretmiştir. Bundan sonra Kağanın kendisi de altın otağını kurdurmuş ve büyük toy burada gerçekleşmiştir.”⁶⁰

ifadeleri tıpkı Potlaç geleneğinde olduğu gibi sevinçli bir anın ihtişamlı bir törenle kutlanması biçimidir. Yine aynı destanda Oğuz Kağan'ın ölümünden sonra oğlu Kün Han'ın gerçekleşen kurultay ile hakanlığını ilan edip kırk gün kırk gece yemeli içmeli Toy tertip etmesi bir çeşit kutlama Potlaç'ı gibi görünmektedir.⁶¹

Dede Korkut hikayelerinde de tıpkı Oğuz kağan destanlarında olduğu gibi gösterişli toylardan bahsedilmektedir. Bu toylardan biri de hanlar hanı Bayındır Han'ın toyudur. Potlaç geleneğinde teamüllere uyarak şölene katılan misafirlerin buldukları konuma göre, verilen armağanların da sırası ve değerinin belirlendiğinden bahsetmiştik. Bu durum bozkır Türk kültüründeki, toplantılarda kimin nerde duracağı veya oturacağı yerin belirlenmesi anlamına gelen “Orun” -Kaşgarlı

⁵⁹ Bu konu ile ilgili önemli bir kayıt 568 yılında Göktürklerin batı hükümdarı olan İstemi Kağanı otağında ziyaret eden Zemarkhos adında bir Bizans elçisine aittir. Gördüklerinin bir eşinin Bizans'ta olmadığını ifade eden elçi ziyaret etmiş olduğu üç otağı şöyle tarif eder: 1. Otağda: "İstemi Kağan, altından tekerlekleri bulunan ve yine altından yapılmış bir taht üzerinde oturuyordu. (Bu tekerlekli altın taht), bir at ile çekilebiliyordu". 2. Otağda: "(İstemi Kağan), altın bir yatak üzerinde uzanmıştı. Kadehler ile ibrik ve fiçilerin hepsi, altından yapılmıştı. Ayrıca pek çok heykel de vardı". 3. Otağda: "Ağaçtan yapılmış sütunların hepsi altın ile kaplanmıştı, İstemi Kağan altından yapılmış ve dört tavus kuşunun üzerine oturtulmuş altın bir yatak üzerinde idi. (Josef, Strzygowski, "Türkler ve Orta Asya Sanatı Meselesi", Türkiyat Mecmuası, 3 (1985), s.1-80.)

⁶⁰ Zeki Velidi Togan, Oğuz Destanı, İstanbul, 1982, s. 47.

⁶¹ Ebül Gazi Bahadırhan, Türklerin Soykütüğü (Şecere-i Terakime), İstanbul, 1974, s. 41-44.

Mahmut “*Kuram*”⁶² olarak kaydetmiştir- ile hükümdarın sofrasından veya ganimetlerde devlet görevlilerinin mevkilerine göre almış olduğu pay anlamına gelen “*Ülüş*” uygulamasını çağrıştırmaktadır.⁶³ Avrupa Hun hükümdarı Atilla’yı ziyaret edip onun tertip ettiği bir şölene katılan ünlü Grek seyyah Priskos bahsi geçen orun ve ülüş uygulamasının tarifini net bir şekilde yapmıştır. Buna göre; yemekte en hürmetli misafirler Atilla’ya daha yakın ve sağ tarafta iken ikinci mevkide olanlar ise sol tarafta yer almaktadır. Yemek ve içmek sırası ve verilen paylarda yine mevkiye göre belirlenmektedir.⁶⁴ Yemekte kesilen etler bıçak ucuyla konuklara ikram edilirken kimine az kimine çok verilir. Bu çok verilenlerin daha yüksek mevkiye sahip olduğunu gösterir.⁶⁵ İbn Fadlan’da İdil Bulgar Türklerinde görmüş olduğu bir törende aynı uygulamalardan bahsetmiş ek olarak kalan yemeklerin konuklar tarafından evlerine götürüldüğünü anlatmıştır.⁶⁶ Yine 627’de Batı Türkistan’dan geçerken Göktürk otağında misafir edilen Budist Rahip Hsüan-tsang, Orun geleneğini anlatırken Hakana yakın olan beylerin sırtlarındaki ipekliğin altına işlendiğini uzak olanların ise gümüş işlemeli kıyafetler giydiğini aktarmıştır.⁶⁷ 568’de İstemi Kağan’ın yanına elçi olarak gönderilen Zemarkhos da benzer tariflerde bulunmuştur.⁶⁸

İşte Bayındır Han’ın toyunda da buna benzer uygulamalar yapıldığını görüyoruz. Destana göre Bayındır Han büyük otağını kurdurup bin yerde ipek halılar serdirerek yılda bir kez toy verip Oğuz beylerini ağırlardı:

Yine toy verip attan aygır, deveden buğra, koyundan koç kestirmişti. Bir yere ak otağ, bir yere kızıl otağ bir yere kara

⁶² Kaşgarlı Mahmud, a.g.e. I, s. 413.

⁶³ Orun ve ülüş kurallarına uymak hükümdara itaat anlamına gelirken bu davete katılmamak ise hükümdarın otoritesine itaatsizlik anlamına gelmekteydi. (Bkz. Kürşat Koçak, “İslamiyet’ten Önceki Türk Devlet Geleneklerine Göre Orun Ve Ülüş (Mevki ve Pay)”, Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi, 2/3 (2011), s. 30-35.

⁶⁴ Ali Ahmetbeyoğlu, Grek Seyyahı Priskos (V. Asır)’a Göre Avrupa Hunları, İstanbul, 1995, 48-49.

⁶⁵ Johann de Plano Carpini, Moğol Tarihi ve Seyahatname, Çev. Ergin Ayan, Trabzon, 2000, s. 48.

⁶⁶ Koçak, a.g.e. s. 33.

⁶⁷ Faruk Sümer, Eski Türklerde Şehircilik, İstanbul, 1984, sy. 13.

⁶⁸ Strzygowski, a.g.e., s. 70.

otağ kurdurmuştu. Han; “Oğlu olanı ak otağa, kızı olanı kızıl otağa oturtun. Oğlu kızı olmayanı kara otağa oturtun, altına kara keçe döşeyin, kara koyun yahnisinden önüne getirin. Yerse yesin yemezse kalksın gitsin. Oğlu kızı olmayanı Allah lanetlemiş bizde hoş görmeyiz.” diyerek emir buyurmuş ve toya katılan Dirse Han’a böyle muamele ettirmiştir.

Kendisine yapılan bu muameleyi içerleyen Dirse Han’da eşinin tavsiyesi ile ulu bir ziyafet düzenleyip dua istedi:

“Attan aygır, deveden buğra, koyundan koç kestirdi. İç Oğuz ve Dış Oğuz beylerini topladı. Aç görse doyurdu, çıplak görse donattı, borçluyu borcundan kurtardı. Tepe gibi et yığdırdı, göl gibi kımız sağdırdı. El kaldırıp dua ettiler. Allah bir erkek çocuk verdi.”

Dirse Han’ın Allahtan çocuk istemek için vermiş olduğu bu Toy’u Potlaç geleneğindeki Tanrıyı razı etme inancıyla kıyaslamak gerekmektedir. Nitekim Potlaç veren reislerin adlarını taşıdıkları ve ruhları tarafından ele geçirildikleri atalarını ve tanrıları temsil ettiği anlayışının bu gelenekteki varlığından haberdarız. Bu anlayışta eski atalara hediyeler sunmak aslında tanrılara hediye vermek olarak kabul edilir. Tabii ki tanrılar da bunun karşılığında insanlara iyi yaşam ve sağlık gibi hediyeler sunar. İşte Dirse Han’a da düzenlediği Toy’dan sonra Tanrının vermiş olduğu hediye erkek çocuğu olmuştur⁶⁹.

Potlaç geleneğine özgü uygulamalardan biri de hediyelerin yağmalanması usulüdür. Özellikle yağmaya katılanların Potlaç’ı verene tabi olduğunu gösteren bu uygulamayı yine Dede Korkut hikayelerindeki Salur Kazan’ın düzenlediği Yağma Toyu’ndan görmekteyiz. Hikâyeye göre ismen hakimiyet Bayındır Han’da olmasına rağmen Yağma Toy’unu yani Potlaç geleneğini Salur Kazan yaşattığı için fiili hakimiyet ondadır. Bu durum vermek felsefesi üzerine kurulu bu geleneğin kişiye sunduğu ferdi hakimiyeti göstermesi açısından son derece önemlidir⁷⁰. Hikaye şu şekildedir:

⁶⁹ Dede Korkut –Dresden Nüshası, s. 625-630.

⁷⁰ Gökalp, a.g.e., s.76/265.

“Üç Ok, Boz Ok toplandığında Kazan evini yağmalatırdı. Kazan yine evini yağmalattı ama Dış Oğuz birlikte bulunmadı sadece İç Oğuz yağmaladı. Kazan evini yağmalattığı zaman helalinin (hatun) elini alır dışarı çıkardı, ondan sonra yağma ederlerdi. Dış Oğuz beyleri bunu işittiler dediler ki:

-Bak bak! Şimdiye değin Kazan'ın evini birlikte yağma ederdik. Şimdi niçin birlikte olmayalım dediler. İttifakla bütün Dış Oğuz beyleri Kazan'a gelmeyi terk ettiler, kin bağladılar.”

Bundan sonra Kazan Han, dayısı ve Dış Oğuz'un güçlü beyi olan Aruz Bey'e Kılbaş adında bir elçi göndererek Dış Oğuz'un kendisine karşı olan düşmanlığını ölçmek istedi. Kılbaşa *“biz artık Kazan'a düşmanız belli bilinsin”* cevabını veren Aruz, Oğuz beylerini haber saldı. Hikaye şöyle devam etti:

Aruz Dış Oğuz beylerine haber gönderdi: “Emen gelsin, Alp Rüstem gelsin, Dölek Evren gelsin, geri kalan beyler hep gelsin!” dedi. Dış Oğuz beyleri toplanınca büyük otağı diktirdi. Attan aygır, deveden buğra, koyundan koç kestirdi, Dış Oğuz beylerini ağırlayıp ziyafet verdirdi.

Beyler:

Ne diyelim. Madem sen Kazan'a düşman oldun biz de düşmanız, dediler.

Aruz ortaya Kuran getirdi, bütün beyler el vurup ant içtiler:

-Senin dostuna dost düşmanına düşmanız, dediler.

Aruz bütün beylere hediyeler verdi⁷¹.

Hikâyeden anlaşıldığı üzere Potlaç geleneğini yaşatan ve bu şekilde hakimiyeti altındakilere ihşanda bulunan beyler toplumlar üzerinde siyasi hakimiyet kurdukları gibi itibarlarını da korurlardı. Potlaç aldığı sürece beylerine sadakat gösterenler ise Bey'in bundan vazgeçmesiyle onlar da derhal Bey'e olan bağlılıklarından yüz çevirirlerdi. Burada vurgulanması gereken önemli bir husus Potlaç geleneğindeki davet meselesiyle ilgilidir. Yukarıda bahsi geçtiği üzere birini ihmal ederek

⁷¹ Dede Korkut –Dresden Nüshası, s. 769-775.

verilen Potlaç'ın siyasi sonuçları olmuştur. Bu durum onun akrabalarının da Potlaç'a gelmekten uzak durmalarına sebeptir. Hele ki davet edilmeyen büyük bir reis ise ondan daha az nüfuzlu olan ve onun hakimiyetini tanıyan diğer reislerin aralarını bozmamak için Potlaç'a katılmadığı yaygın bir gelenektir. Kaldı ki Türk töresindeki *“beyinin dostuyla dost, düşmanıya düşman ol”* anlayışı düşünüldüğünde Aruz'un etrafında toplanan beylerin Kazan Han'a karşı düşmanlık andı içmesini anlamak daha kolay olacaktır.

Potlaç vermenin, düzenleyen reise sağladığı siyasi hakimiyetten bahsederken bu hakimiyetin esasen stratejik hamlelerle sağlandığına dikkat çekmek gerekmektedir. Öncelikli olarak reis olmak veya reislik itibarını korumak isteyen nüfuzlu kişiler ait oldukları kabile ya da klan içerisinde güçlü bir birliktelik sağlamalı ve kendi nüfuzunu burada kabul ettirmelidir. Bir reis bunu sağlamayı başarırca kabile veya klandaki her birey reislerinin itibarıyla kabilenin itibarını bütünleştirir. Dolayısıyla reisin itibarını korumanın aynı zamanda kabilenin itibarını korumak olduğu anlayışıyla hareket ederler ve reisleri bir Potlaç tertip ettiğinde itibarlarını koruyup minnet altında kalmamak için fazlasıyla gayret gösterirler. İşte Potlaç geleneğinin varlık sürdüğü coğrafyalardaki hiyerarşik oluşumlara sağladığı birlik ve dayanışma ruhu bu şekilde tesis edilir. Bu ruhu oluşturma zorunluluğunun baş sorumlusu ve mimarı reislerin, bunu sağlamak için kullandıkları yegâne unsur önce kendi çevrelerinden başlayarak verdikleri Potlaçlardır. Bu şekilde kendi yakın çevrelerinde hakimiyetlerini sağlayan reislerin oluşturdukları stratejide ikinci hamleleri ise, nüfuzlarını genişletmek istedikleri coğrafyadaki diğer topluluklara Potlaç vermek olacaktır. Hem de bu ihsan öyle bir seviyede olmalıdır ki, alanlara karşılığını vermek yerine biat etmeyi düşündürmelidir. Nitekim Potlaç geleneğinin, bulunduğu coğrafyada ekonomik rekabeti ve üretimi tetiklemesinin temel sebebi de budur. Çünkü kabile veya klan içerisinde sağlanan birlik ruhu bölgenin en büyük ya da itibarlısı olmak için yeterli değildir. Bunu sağlamak için Potlaç'ına karşılık verilemeyecek ekonomik güce de ulaşmak gerekir.

Yukarıda çerçevesi çizilmeye çalışılan stratejinin bozkır Türk kültüründeki uygulanış biçimini şölenlerden tespit etmek mümkündür. Konuyla ilgili Dede Korkut hikayelerine başvurduğumuzda Bayındır

Han'ın verdiği iki türlü şölen uygulamasını görmüş oluruz. Bunlardan birincisine yalnızca kendisinin de ait olduğu İç Oğuz' u çağırın Bayındır, bu şekilde "İç İl" deki beylere meydan okuyarak kendi kolundaki hakimiyetini ispatlamış hatta kuvvetlendirmiştir. Bayındır'ın bundan sonra hanlığını kabul ettirip otoritesini artırmak için atması gereken adım Dış Oğuz boylarını da şölene davet etmek olacaktır. Dış Oğuz beyleri ziyafete katılıp mukabele etmeyince onlarda tıpkı İç Oğuz gibi Bayındır Han'ın hakimiyetini kabul etmiş ve Potlaçtaki strateji başarıya ulaşmıştır⁷².

Potlaç geleneğindeki karşılıklılık ilkesinden bahsederken gücü ve otoritesini ispatlamış, boy ölçüşülemeyecek olan nüfuzlu kişilerin ihsanlarına karşılık vermenin zaruri bir hal olmadığını belirtmiştik. Zira gelenekte ulu ağaç veya dağlara benzetilen bu reislerin adının gölgesi altında olmak ve Potlaçta verdiklerine karşı üstünlüğünü kabul etmek en makul yol olmuştur. İşte bu karşılık verilemeyecek olanların altında kalarak biat edenlere, reisin mızrağından geçinenler denmiştir ki, burada bozkır Türk kültüründeki "Ok" geleneğine değinerek benzerliklerin incelenmesi gerekmektedir.

Savaşçılıklarıyla elde ettikleri başarıların yegâne unsuru olan ok, bozkır Türk'ü açısından manada da birçok anlam ifade etmektedir. Kültürde en meşhur anlamı tabi olmak olarak bilinen ok, bundan başka; birlik, aile, çağırın-davet etmek, miras-hisse gibi anlamlar da içermektedir.⁷³ Davet mevzuunda görüldüğü üzere ok gönderen ve ok taşıyanın hakim olduğu ve tabi olanı bu yetkisi ile; savaşa, toya ve şölene çağırın hakkı edindiği görülmektedir.⁷⁴ Bu bağlamda düşünüldüğünde Potlaç geleneğinin yaşadığı toplumlarda nasıl ki kudretiyle karşı konulamaz olan reislerin mızrağının gölgesi var ise ve bu onun hakimiyetinin sembolüyse, bozkır Türk kültüründe de en büyük beylerin ya da Hakanların okları vardır. Bu oklar da tıpkı mızraklar gibi hakimiyeti sembolize etmektedir. Zira okların Tanrı

---

⁷² Gökalp, a.g.e., s. 201-202.

⁷³ M. Seyidof, "Altın Muharibin Soy Etnik Talihi Hakkında III", Kardeş Edebiyatlar Dergisi, 3 (1982), s. 39-40.

⁷⁴ Mehmet Seyitdanlıoğlu, "Eski Türklerde Devlet Meclisi "Toy" Üzerine Düşünceler", Tarih Araştırmaları Dergisi, 28/45 (2009), s. 3.

tarafından hakimiyet sembolü olarak hediye şeklinde gönderildiği inancı bozkır Türk kültüründe oldukça yaygındır⁷⁵.

Anlaşıldığı kadarıyla Potlaç benzeri ziyafet ya da hediyeler Türk kültüründe daha çok karşılık için değil itibar ve itaat için verilmiştir⁷⁶. Nitekim Potlaç konusunda bahsedildiği üzere bağışlar ve çılgınca yapılan tüketim asla amaçsız bir iş değildir. Şefler ve onlara bağlı olan kişiler arasında bu bağışlar vasıtasıyla bir hiyerarşi oluşmaktadır. Vermenin; üstünlük ilan etmek, daha büyük ve daha yüksek mertebede olmak anlamı taşıdığı bu gelenekte, karşılığını ya da aldığından fazlasını vermeden kabul etmek ise kendini bağımlı kılarak başkalarının himayesine girmek demektir⁷⁷. Bu açıdan bakıldığında bozkır Türk kültüründe küçükten büyüğe doğru; “*Oguş, Urug, Boy-Ok ve Budun (Bodun)*”⁷⁸ şeklindeki teşkilatlanma ve bunların başındaki yönetici beylerin hiyerarşik dizilimi daha fazla bir anlam taşıyacaktır.

Potlaç geleneğine sahip kabile, klan ve ailelerde totemizmin⁷⁹ etkisi ile ortaya çıkan güçlü akrabalık bağları bu toplumlarda birlik, beraberlik ve dayanışma ruhunu diri tutmuştur. Nihayetinde bu sistemi birey ve topluluk açısından düşünürsek toplumun bütünlüğünün sağlanmasına,

⁷⁵ Osman Turan, “Eski Türklere Okun Hukuki Bir Sembol Olarak Kullanılması”, *Bellekten*, IX/35 (1945), s. 313.

⁷⁶ Bu durum bazen Ülke sınırlarını aşmış hükümdarlar arasındaki üstünlük yarışı için bile kullanılmıştır. Örneğin; Hun Hükümdarı Hu-han-yeh T’u-ch’i Ch’an-yü’ye yenilip çok zor durumda kalınca Çin İmparatoruna tabi olup bu beladan kurtulmanın planını yapmıştır. Hu-han-yeh M.Ö. 51 yılında teklifini kabul eden Çin İmparatorunun sarayındaki eğlenceye katılınca İmparator ona bir başlık, kuşak, yeşil şeritli altın hükümdarlık mührü, atlar ve koşum takımları, pahada oldukça değerli ipek kumaşlar, 200.000 madeni para ve epeyce altın ile birlikte yeşim saplı iki tarafı keskin bir kılıç, bir kama, bir yay, dört düzine ok, kını ile birlikte bir mızrak ve tek atla çekilebilen bir araba hediye ederek dostluğunu göstermiştir. (Bkz. Ayşe Onat, Sema Orsoy, Konuralp Ercilasun, *Han Hanedanı Tarihi (Hsiung-nu (Hun) Monografisi)*, Ankara, 2015, s. 56).

⁷⁷ Marcel Mauss, *Sosyoloji ve Antropoloji*, Ankara, 2006, s.360.

⁷⁸ Detaylı bilgi için Bkz: Abdulkadir İnan, “Türk Etnolojisini İlgilendiren Birkaç Kelime Üzerine”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Bellekten*, 4 (1956) s.179-195.

⁷⁹ Totemcilik; Avustralya kabileleri, Amerika yerlileri ve Melanezya toplulukları arasında görülen bir inanç sistemidir. Buna göre, bir hayvan, bitki ya da bir cisim “klan”ın atası durumunda olup, kutsal sayılır ve adına “totem” denir (kelime Kuzey Amerika’da yaşayan bir Kızılderili kabilesinden alınmıştır). Bütün klan mensupları o totemden türediklerini düşünürler. (Bkz. İbrahim Kafesoğlu, “Eski Türk Dini”, *Türkler*, III (2002), ss.290-304).

eşitsizliklerin derinleşmemesine ve böylelikle topluluk içi çekişmelerin asgari düzeyde tutulabilmesine imkân sağlayan önemli bir sosyal denge işlevi sağladığını görebiliriz⁸⁰. Bahsi geçen kabile veya klanlar bazen bu ruhun oluşturduğu anlayışla, bazen de onu koruyabilmek adına sürekli bir coşkunluk halinde birbirlerini ziyaret edip uzun ve bol harcamalı şenlikler düzenlemişlerdir. Hatta yakın zamanda Potlaç verecekleri bir şenlik yoksa sırf Potlaç vermek için şenlik düzenledikleri dahi olmuştur. Küçükten büyüğe doğru; “*Oğuş, Urug, Boy-Ok ve Budun (Bodun)*”⁸¹ şeklinde teşkilatlanmış bozkır Türklerinde ise klanlardaki gibi totem üzerine kurulu bir akrabalık bağı yoktur. Fakat kan bağı üzerine kurulu güçlü akrabalık ilişkileri onlarda da beraberlik ve dayanışma ruhunu körüklemiştir⁸². Tıpkı Potlaç geleneğine sahip toplumlarda olduğu gibi bozkır Türkleri de bazen bu ruhun oluşturduğu anlayışla bazen de onu koruyabilmek için yemeli içmeli şölenleri sıklıkla düzenlemeyi ihmal etmemişlerdir. Nitekim kaynaklar Oğuzların neredeyse her gün bir obada şölen düzenlediğinden ve bütün beylerin halk ile birlikte bu ziyafetlere katılarak yiyip içtiklerinden bahsederler⁸³. Esasen bu tür uygulamaların sıklığı konar göçer hayat tarzlarından dolayı Türkler için hayati önem taşımaktadır. Bu yaşam biçiminin içerisinde barındırdığı zorluklar ve tehlikeler düşünüldüğünde, dayanışma ruhunu ve barışık toplum yapısını diri tutmanın Budun veya Boyların geleceği açısından ehemmiyeti ortaya çıkmış olur. Bunu kavrayan Türk yöneticilerinin sıklıkla halkı bir araya getirerek kaynaşmalarını veya varsa problemlerini çözmelerini arzulamaları oldukça stratejik bir yaklaşımdır.

Bu türden yemeli içmeli şölenlerin sıklığı toplum içinde ekonomik zorluk çekenler açısından da fevkalade önemlidir. Bu nedenle potlaç aynı zamanda sosyo-ekonomik düzenin sağlanmasında önemli bir unsurdur. Nitekim bu toylar ve şölenler sâyesindedir ki eski Türklerde en fakirler bile güzel giyip, güzel yiyip, güzel içmişlerdir. Bu sayede de buldukları toplum içindeki aidiyet duygusunu korumuşlardır. Ortak hayatın mevcudiyetini koruduğu bu yapıda toplum içerisinde borcu

---

⁸⁰ Gültekin, a.g.e., s. 85-86.

⁸¹ (Detaylı bilgi için Bkz: İnan, 1956, a.g.e., s.179-195).

⁸² Osman Turan, “Türkler ve İslamiyet”, Türkler, IV (2002), s. 323.

⁸³ Gökalp, a.g.e., s. 75.

olan birini bulmak neredeyse imkansızdır⁸⁴. Aslında Potlaç'ın getirdiği bu sosyo-ekonomik refahın sağlanması Türk devlet anlayışı ve töresinde bey olmanın başlıca gerekliliklerindedir. İşte Orhun Abidelerinde Bilge Kağan'ın:

“Fakir bir millete gönderildim. Türk milleti; aç idi doyurdum, az idi çoğalttım, çıplak idi giydirdim... Altının sarısını, gümüşün beyazını, ipeğin halisini, darının ekimli olanını, atın aygırını, gök sincapların iyisini kavmime kazandırdım. Kavmimi kaygusuz kıldım...”⁸⁵

sözleri beyliğin gerekliliklerini ortaya koyar niteliktedir. Bu açıdan bakıldığında Türklerin gerek üleşerek gerekse de yağma ile yaptığı toyları⁸⁶ itibar sağlayıcılık yönünden Potlaç ve tüketim arasındaki ilişkiyi andırırsa da, burada Potlaçlarda yapılan çalgınca bir rekabetle malların tahribi söz konusu olmadığından sosyal adalet sağlayıcılığı ile daha önde görünmektedir. Hakanların, hanların, beylerin ve varlıklı kimselerin yılın belli bir ayında düzenledikleri bu yağmalı toylarda mallar yakılıp yıkılmamış fakat halkın istifadesine sunulmuştur⁸⁷. Nitekim Türk töresine göre Hakanın ya da Bey'in en önemli vazifelerinden biri halkın refahını sağlamaktır. İşte Bilge Kağan'da, yoksul milleti doyurup, zengin ettiğinden bahsederken bu şuuru ortaya koymaktadır.

Esasen Potlaç ve benzeri uygulamalar yöneticilere ekonomilerini güçlü tutmak gibi bir zorunluluk ortaya çıkarır. Onları halkın refahı ve ekonomisi için mücadele etmeye zorunlu kılar. Çünkü itibarlarını korumak için Potlaç vermek zorunda olan yöneticiler aynı zamanda verilen Potlaçlar karşısında itibarını kaybetmemek için de bu mücadeleyi vermek zorundadır. Bu durum Türk kültürü açısından değerlendirildiğinde yaşanacak ekonomik sıkıntıların beyliği tehlikeye düşüreceği düşünülürse aslında Potlaç ve benzeri uygulamalara bey olarak kalabilmenin zaruri bir sonucudur demek yanlış olmayacaktır.

⁸⁴ Gökalp, a.g.e., s. 204.

⁸⁵ Muharrem Ergin; Orhun Abideleri, İstanbul, 2003, s. 13-30-33; Hüseyin Namık Orkun, Eski Türk Yazıtları, Ankara, 1994, s. 58.

⁸⁶ Sencer Divitçioğlu, Kök Türkler, Kut, Küç, Ülüg, İstanbul, 1987, s. 253.

⁸⁷ Mehmet Eröz, İktisat Sosyolojisine Başlangıç, İstanbul, 2014, s. 257-258.

Potlaçla birlikte yapılan kabile ritüellerinin gerçekleştiği zamanlardan birinin de cenaze törenleri olduğunu biliyoruz. Ayrıca birlik ruhu oluşan kabilelerde düzenlenen Potlaçların, reis ile birlikte kabilenin itibarını da temsil ettiği anlayışı hâkim olmuştur. Bu nedenle kabileler Potlaç törenlerinde reislerinin itibarlarıyla beraber kendi itibarlarını da korumak için fazlasıyla gayret göstermek durumundadırlar. Yine Potlaç geleneğinin yaşadığı toplumlarda Atalar Kültü yaygın bir inanış biçimidir. Verilen Potlaçların bazılarının onlar adına verildiği ve törenler esnasında orada bulunan ruhların verilenlerden istifade ederek ölmüş olsalar dahi itibarlarını artırdığı da bu inanışın bir gereğidir.

Bu noktada Potlaç geleneğine benzerliğinden dolayı bozkır Türk kültüründe olan ve birbirleriyle son derece bağlantılı bir şekilde varlık süren Atalar Kültü ve “Yuğ” törenlerinden bahsetmek gerekmektedir. Eski Türk inanç sisteminin en önemli unsurlarından birisi de Atalar Kültü inanışına göre baba ve umumiyetle atalar, öldükten sonra dahi ruhları vasıtasıyla aile efradını korumaya devam etmektedirler. Bu nedenle onlara karşı minnet hissi duyan Türkler mezar geleneğini çok önemsemekle beraber⁸⁸ ölmüş ataları için kurban kesmek ve “Yuğ Aşı” vermek gibi türlü ritüeller gerçekleştirmişlerdir⁸⁹.

Yuğ dediğimiz törenlerde ölünün arkasından yemek vermek şeklinde gerçekleştirilen Yuğ Aşı, Türk boylarında ölünün ruhunu teskin

⁸⁸ Türklerin kurgan inancını bilen diğer milletler ve mezar soyguncuları sıklıkla onları yağmalamak istemişlerdir. Türkler açısından ise Atalar Kültü gereği bu yapılan saldırılar ölümlerine rahatsızlık verdiği için çok büyük bir hakaret olarak kabul edilmiştir. Nitekim Avrupa Hun hükümdarı Atilla 440 yılında Doğu Roma üzerine sefer düzenleme kararı aldığı anda Romalılar onu bu seferden vazgeçirmek istemiş fakat o Margus Piskoposunun Hun sınırlarına girerek Türk mezarlarını yağma etmesinin kabul edilemez olduğunu söylemiştir. Bunun üzerine sefere çıkan Atilla Trakya topraklarına girmiştir ve onları vergiye mahkum etmiştir. Yine tarihte bozkırın kuyumcuları olarak adlandırılan İskitlerin “Yalnızca babalarımızın mezarlarını savunmak için savaşa gireriz” sözü de Türkler açısından ata mezarlarının önemini vurgular niteliktedir. (Jean Paul Roux, “Atalar Kültü (Türkler ve Moğollar)”, Dinler ve Mitolojiler Sözlüğü: Antik Dünya ve Geleneksel Toplumlarında, Çev. Levent Yılmaz, İstanbul, 2018, s. 137; Ali Ahmetbeyoğlu, “Büyük Hun Hükümdarı Atilla”, Türkler, I (2002), s.905; Peter Vaczy, Hunlar Avrupada, Atilla ve Hunları, Çev. Şerif Baştav, Ankara, 1982, s.77; Jean Paul Roux, Altay Türklerinde Ölüm, İstanbul, 1999, s. 253).

⁸⁹ Harun Güngör, “Eski Türklerde Din ve Düşünce”, Türkler, III (2002), s. 264.

etmek ve onu kötülüklerden korumak amacı ile yapılmıştır⁹⁰. Neticede Atalar Kültündeki inanişaya göre aile büyüğü ya da reisi ölse de onun ruhu ailesini korumaya devam etmektedir. İşte hayattaki yakınları da bu düşünceden olsa gerek, ailesi için ölümünden sonra dahi mücadeleye devam eden büyüklerini kötü ruhlardan ve kötülüklerden korumak istemişlerdir. Yuğ aşığı gibi törenler Türk toplumlarında dini, toplumsal ve hatta siyasal ihtiyaçların giderildiği bir buluşma noktası gibi algılanmıştır. Bu gibi vesilelerle, birbirinden uzak mesafelerde konargöçer hayat süren insanlar bir araya gelir, gelişmelerden haberdar olunur, talepler ve anlaşmazlıklar çözüldü. Bu tip dini törenlerle verilen ziyafetlerde tıpkı Potlaç geleneğinde olduğu gibi düşkünler, fakir fukara, biçare insanlar, yolcular yer içerdi. Bu törenlerin ihtişamı, ölen kişinin devlet ve toplum katındaki konumuna, makam ve mevkiine bağlıdır. Ölen kişi töre (yönetici) sülalesinden veya toplum katında saygınlığı olan biriye törenler daha muhteşem bir şekilde organize edilirdi.⁹¹ Çünkü bir çeşit güç gösterme vesilesi olan bu törenler, düzenleyen boyun itibarını ve gücünü ortaya koyardı. Fakirliğin bir utanç kaynağı sayıldığı Kazak toplumunda “ölüm zenginin malını saçar, fakirin eteğini açar” ata sözü konuya ışık tutan niteliktedir⁹². Bu nedenle ne kadar çok katılım olur ve katılanlar ne kadar iyi ağırlanırsa geride kalanlar da o kadar gururlanabilirdi.

Potlaç geleneğinin önemli bir uygulaması da törenlerden sonra kalan malların denize dökülerek veya yakılarak tahrip edilmesidir. Bu durum konunun uzmanları tarafından genel olarak Potlaç veren kişinin karşı tarafa göz dağı vermesi ve üstünlüğünü kabul ettirmesi şeklinde yorumlanmıştır. Buna rağmen bu uygulamanın dinsel bir inanişayla

⁹⁰ Harun Güngör, “Geleneksel Türk Dininden Anadolu’ya Taşınanlar”, Yaşayan Eski Türk İnançları Bilgi Şöleni: Bildiriler, 16-17 Nisan 2007, Ankara, s. 4.

⁹¹ Göktürklerde yog töreninin çok tantanalı ve muhteşem yapıldığını Orhon yazıtlarında ifade edilmektedir. Burada Kültegin için yapılan “yog” töreni tasvir edilmektedir. Bu yas törenine Kitay, Tatabı, Çin, Tibet, Acem, Buhara, Türgeş, Kırgız hükümdarları veya mümessilleri iştirak etmişlerdir. Bu tören defin ve cenaze töreni değil “yog aşığı” töreni idi. Aş (yog) töreni son zamanlara kadar Kazak ve Kırgız Türklerinde VII. yüzyıldaki gibi bütün ihtişamıyla yapılırdı. Bu törende yüzlerce çadır kurulur ve misafirler ağırlanırdı. (Abdulkadir İnan, “Müslüman Türklerde Şamanizm Kalıntıları”, Türkler, III (2002), s. 393).

⁹² Fatih Ünal, “Kazak Türklerinde Defin Merasimi ve Aş Verme Geleneği”, Bilig, 45 (2008), s. 105.

gerçekleştiği ve bir çeşit Kansız Kurban uygulaması olduğuna yönelik ipuçları da mevcuttur. Mülkiyet Öldürme olarak isimlendirilen bu Kansız Kurban geleneğini ürünleri umarsızca yok etmek şeklinde anlamak doğru değildir. Bu ürünler verenler tarafından maddi değerinin ötesinde mitsel bir şekilde büyülenmiş hayatlarının vazgeçilmez parçalarıdır ve onlar sayesinde iyi bir konuma yükseleceklerdir. Anlayışa göre; atalara hediyeler sunmak aslında tanrılara hediye vermektir. Tabii ki tanrılar da bunun karşılığında insanlara iyilikler sunar. Dolayısıyla kaybetmek ve tüketmek manevi zenginliğin ve ruhani rahatlamamanın kaynağıdır. Bu açıdan bakıldığında bozkır Türk kültürünün en mühim dinsel ritüeli olan Kansız Kurban geleneğinin Potlaç'ta da var olduğu görülmektedir. Kurban ister kanlı ister kansız olsun bozkır Türk kültüründe sunulma sebebi Tanrıya şükran bildirmek içindir. Türk kültüründe kansız kurban için yapılan uygulamalar arasında en meşhur olanı kutsal kabul ettikleri ağaçlara; çaput, bez veya at kılı bağlamaktır. Tanrıya şükran veya dilekte bulunmak için bağlanan bu nesnelere mana olarak sıradan şeyler değillerdir. Onlar tıpkı Potlaç geleneğinde olduğu gibi bağlayanların vazgeçilmez birer parçasını sembolize etmektedir⁹³. Bundan başka Türk kavimlerinde bazen tarladan kalkan ilk mahsulün de kurban edildiği bilinmektedir⁹⁴.

Öte taraftan kansız kurban geleneğinin önemli bir uygulaması olan "Saçı" da konuyla bağlantılıdır. Bozkır Türk kültüründe saç, hayvansal ürünlerle (süt, kımız, yağ vs.) yapılmıştır. Göktürkler ve diğer Türk kavimlerinde kımızın; yere, ocağa ve dört bucağa saçıldığına dair bilgiler kaynaklarda mevcuttur⁹⁵. Yine Kazak ve Kırgızlarda Yuğ törenlerinde ölünün mezarına kımız saçılır, et parçaları atılır, kesilen hayvanların yağlarından parçalar alınıp "tiyebersin" yani "ölüye deşsin" diye ateşe atılır. Bu durum Türklerdeki ahret inancından kaynaklı saç geleneği gibi görünmektedir⁹⁶. Öte yandan Türk inanç sistemindeki ahret geleneğinin bir uygulaması olarak Türkler ölümlerini kurganlara koyarken at ve eşyalarını da -bazı Türk kavimlerinde eşyalar kırılarak

⁹³ Güngör, a.g.e., s. 6.

⁹⁴ Mustafa Erdem, "Kırgızlarda Dinî ve Sosyal Hayat", Türkler, III (2002), s.169.

⁹⁵ Engin Akgün, "Şamanist Türk Halklarında Kurban Sungusu ve Kendisine Kurban Sunulan Varlıklar", Sosyal Bilimler Dergisi, ½ (2007), s.142.

⁹⁶ İnan, 2002, a.g.e., s.393.

gömülür- onlarla beraber gömmüşlerdir⁹⁷. Bu uygulama gösteriş amacıyla olmasa da atalarını göçtükleri dünyada rahat ettirmek, yani onların rızasını almak niyetiyle yapıldığı için Potlaç geleneğindeki Mülk Öldürme usulüyle örtüştürülebilir. Kansız kurban ve saç geleneğinden anlaşıldığı üzere bozkır Türk kültüründe Potlaç sahibi kavimler gibi karşı tarafı ezmek için çılgınlık derecesine varan bir Mülk Öldürme geleneği yoktur. Fakat Türkler de bu kavimler gibi ata ruhlarını ve tanrıları razı etmek için kendilerinden parçalarını (çaput, bez, at kılı vs.) ve ürünlerini ölçülü bir şekilde yok ederek onlara sunmuşlardır.

Sonuç

Sonuç olarak Bozkır Türk kültürü şeklinde isimlendirdiğimiz ve daha çok İslam öncesi Türk teşkilatlanmalarını kastettiğimiz dönemlerde, Potlaç geleneğinde var olan Yağma usulüne yalnızca Dede Korkut Hikayelerinde rastlanmıştır. Mülkiyet Öldürmek olarak tanımlanan ürünlerin tahrip edilmesi uygulanmasının benzeri ise Türklerin Kansız Kurban ve Saçı uygulamalarında karşımıza çıkmıştır. Fakat bu uygulamalar ölçülü bir şekilde ve gösterişten çok ata ruhları ile Tanrı'ya şükran sunmak için yapılmıştır. Bu nedenle bozkır Türk kültüründe bütün özelliklerini barındıran bir Potlaç geleneğinin var olduğunu söylememiz imkânsız görünmektedir.

Yine de Potlaç geleneğinde denk olan reislerin karşılıklılık ilkesi doğrultusunda güçlerini ispat etmek için birbirlerine Potlaç sunmalarının yanı sıra, güç yetiremeyecekleri reislere karşılık vermeyerek üstünlüklerini kabul etmesi geleneğinin Türk kültüründeki Toy uygulamaları ile sıkı bir benzerliği vardır. Öyle ki Toy geleneğinde üstün olan Bey'in davetine mazhar olmak ve hatta katıldığı davette onun en yakınlarında bulunup değerli hediyeler almak Türkler için tam bir iyi ad ve onur meselesi olmuştur. Nitekim Orun ve Ülüş uygulamalarında bu durum net bir şekilde ortaya konmuştur. Öte yandan Toylarda olduğu gibi Yuğ Aşı ile Şölenlerde de boyun gücünü göstermek ve itibarını korumak adına yapılan masraflı törenler, Potlaç geleneğindeki gösteriş ekonomisini akıllara getirir. Ayrıca akrabalık bağları son derece kuvvetli topluluklarda yapılan benzer törenlerin

⁹⁷ Faruk Sümer, Oğuzlar (Türkmenler), İstanbul, 1999, s.299.

bütün toplumlarda ortak olarak birlik ve dayanışma ruhu ile aidiyet duygusunu diri tuttuğunu da unutmamak gerekir.

Netice itibarıyla coğrafya ve kültüre göre adları değişse de bu türden uygulamaların ortak bir hedefi vardır. O hedef, yöneten sınıf ile nüfuzlu kişilerin hakimiyetini ve gücünü; sağlamak, korumak ve artırmaktır. Bu nedenle çalışmamızda da vurguladığımız gibi, nasıl ki Kuzeybatı Amerikalı kavimlerde kudretiyle güç yetirilemeyecek en büyük reislerin “mızrağının gölgesi” varsa bozkır Türk kültüründe de bu güçteki beylerin “oklarının gölgesi” vardır.

Kaynakça

Adanır, Oğuz, *Eski Dünyaya Yeni Bir Bakış, Baudrillard, Berkes, Mauss ve Ülgener Üzerinden Kuramsal Bir Deneme*, Ankara, 2015.

Ahmetbeyoğlu, Ali, *Grek Seyyahı Priskos (V. Asır)’a Göre Avrupa Hunları*, İstanbul, 1995.

Ahmetbeyoğlu, Ali, “Büyük Hun Hükümdarı Attila”, *Türkler*, I (2002), s.902-920.

Akay, Ali, *Armağan*, Ankara, 2016

Akgün, Engin, “Şamanist Türk Halklarında Kurban Sungusu ve Kendisine Kurban Sunulan Varlıklar”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, ½ (2007), s.139-153.

Bataille, Georges, *Lanetli Pay*, Çev. Işık Ergüden, Ankara, 2010, s.84.

Benedict, Ruth, *Patterns of Culture An Analysis of Our Social Structure As Related To Primitive Civilizations*, New York, 1934.

Birekul, Mehmet, *Armağan Kültürü*, İstanbul, 2014.

Boas, Franz, “The Social Organization and the Secret Societies of the Kwakiutl Indians”, In *Report of the United States National Museum for the Year Ending, June 30, 1895*, s. 309-738.

Boas, Franz-Hunt, George, “Kwakiutl Texts”, *Memoirs of the American Museum of Natural History*, Volume 5, (1900), s. 409-532.

Carpini, Johann de Plano, *Moğol Tarihi ve Seyahatname*, Çev. Ergin Ayan, Trabzon, 2000.

Dede Korkut –Dresden Nüshası, Haz. Sadettin Özçelik, Ankara, 2016.

Demez, Gönül, “Armağanın Değişen Sosyo-Kültürel Anlamları: Tüketim Toplumu Bağlamında Hediyeleşme Olarak Çiçek Gönderme, *MJH*, 1/2 (2011), s.87-103.

Divitçioğlu, Sencer, *Kök Türkler, Kut, Küç, Ülüg*, İstanbul, 1987.

Ebül Gazi Bahadırhan, *Türklerin Soykütüğü (Şecere-i Terakime)*, Haz. Muharrem Ergin, İstanbul, 1974.

Emiroğlu, Kudret- Aydın, Suavi, *Antropoloji Sözlüğü*, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 2003.

Emmons, George Thornton, *The Tlingit Indians*, New York, 1991.

Erdem, Mustafa, “Kırgızlarda Dinî ve Sosyal Hayat”, *Türkler*, III (2002) Ankara, s.167-176.

Ergin, Muharrem, *Orhun Abideleri*, İstanbul, 2003.

Eröz, Mehmet, ‘Sakarya’nın Hizmetinde Yeni Bir İçtimai İlim ve Sosyal Antropoloji’, *Sosyoloji Konferansları*, 21-63, Dokuzuncu Kitap, İstanbul., 1969, s. 21-64.

Geçer, Harun- Kartopu, Saffet, “Arkaik Bir Törenin Postmodern İzdüşümleri: Potlaç Geleneğinden Tüketim Kültürüne”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10/ 52, (2017), s. 676-687.

Gökalp, Ziya, *Türk Medeniyet Tarihi*, İstanbul, 1976.

Gültekin, Ahmet Kerim, “Potlach (Potlaç)” *Bilim ve Ütopya*, 231 (Eylül 2013), s.82-85.

Güngör, Harun, “Eski Türklerde Din ve Düşünce”, *Türkler*, III (2002), s.261-282.

Güngör, Harun, “Geleneksel Türk Dininden Anadolu’ya Taşınanlar”, *Yaşayan Eski Türk İnançları Bilgi Şöleni: Bildiriler*, 16-17 Nisan 2007, Ankara, ss.1-7.

Güvenç, Bozkurt, *İnsan ve Kültür*, İstanbul, 1978.

Hyde, Lewis, *Armağan*, Çev. Emine Ayhan, İstanbul, 2008.

Hodge, Frederick Webb, *Tsimshian Mythology*, Washington, 1916.

İnan, Abdülkadir, “Ziya Gökalp Ve Yakut-Altay Folkloru İle Diniyatı”, *Türk Kültürü Araştırmaları Dergisi*, 2, (1964), s.173-176.

İnan, Abdulkadir, "Türk Etnolojisini İlgilendiren Birkaç Kelime Üzerine", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 4 (1956) s.179-195.

İnan, Abdulkadir, "Müslüman Türklerde Şamanizm Kalıntıları", *Türkler*, III (2002), s. 392-399.

İnan, Abdülkadir, *Eski Türk Dini Tarihi*, Ankara, 2018.

Kafesoğlu, İbrahim, "Eski Türk Dini", *Türkler*, III (2002), ss.290-304.

Karatani, Kojin, *Dünya Tarihinin Yapısı Üretim Tarzlarından Mübadele Tarzlarına*, Çev. Ali Karatay, İstanbul, 2017.

Kaşgarlı Mahmut, *Divanü Lugat-it-Türk*, Çev. Besim Atalay, Ankara 1985.

Kitapçı, İsmail, "Gösteriçi Tüketim Örneği Olarak Potlaç Kültürü ve Günümüzün Küresel Kapitalist Dünyadaki Yansımaları", *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11/9 (2019), s.603-622.

Koçak, Kürşat, "İslamiyet'ten Önceki Türk Devlet Geleneklerine Göre Orun Ve Ülüş (Mevki ve Pay)", *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, 2/3 (2011), s.30-35.

Küçükalaadağlı, Gülnur, *Türk Destanlarında Armağan Kültürünün İzleri*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2019.

Mauss, Marcel, *Sosyoloji ve Antropoloji*, Çev. Özcan Doğan, Ankara, 2006.

Mauss, Marcel, *Armağan Üzerine Deneme, Arkaik Topumlarda Değiş Tokuşun Biçimi ve Nedeni*, Çev. Nihan Özyıldırım, İstanbul, 2018.

Onat, Ayşe- Orsoy, Sema- Ercilasun, Konuralp, *Han Hanedanı Tarihi (Hsiung-nu (Hun) Monografisi)*, Ankara, 2015.

Orkun, Hüseyin Namık, *Eski Türk Yazıtları*, Ankara, 1994.

Örnek, Sedat Veyis, *Etnoloji Sözlüğü*, Ankara, 1971.

Rene Sédillot, *Değiş Tokuştan Süpermarkete: Tarih Boyunca Tacirlerin ve Ticaretin Öyküsü*, Çev. Esat Nermi Erendor, İstanbul, 1983, s. 17

Ringel, Gail, "The Kawkiutl Potlatch: History, Economics, And Symbols", *Ethnohistory*, Vol. 26, No. 4 (Autumn, 1979), pp. 347-362 s.347

Roux, Jean Paul, *Altay Türklerinde Ölüm*, Çev. Aykut Kazancıgil, İstanbul, 1999.

Roux, Jean Paul, "Atalar Kültü (Türkler ve Moğollar)", *Dinler ve Mitolojiler Sözlüğü: Antik Dünya ve Geleneksel Topumlarda*, Çev. Levent Yılmaz, İstanbul, 2018.

Seyidof, M., "Altın Muharibin Soy Etnik Talihi Hakkında III", *Kardaş Edebiyatlar Dergisi*, 3 (1982), s. 32-43.

Seyitdanlıoğlu, Mehmet, "Eski Türklerde Devlet Meclisi "Toy" Üzerine Düşünceler", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 28/45 (2009), s. 1-11.

Strzygowski, Josef, "Türkler ve Orta Asya Sanatı Meselesi", *Türkiyat Mecmuası*, 3 (1985), s. 1-80.

Sümer, Faruk, *Eski Türklerde Şehircilik*, İstanbul, 1984.

Sümer, Faruk, *Oğuzlar (Türkmenler)*, İstanbul, 1999.

Swanton, John R., "Social Condition, Beliefs, and Linguistic Relationship of the Tlingit Indians", *In Twenty-Sixth Annual Report of the Bureau of American Ethnology, 1904-1905*, s. 391-485.

Swanton, John R., *Haida Texts and Myths*, Washington, 1905.

Swanton, John R., *Tlingit Myths and Text*, Washington, 1909.

Togan, Zeki Velidi, *Oğuz Destanı*, İstanbul, 1982.

Turan, Osman, "Eski Türklerde Okun Hukuki Bir Sembol Olarak Kullanılması", *Bellekten*, IX/35 (1945), s. 305-319.

Turan, Osman, "Türkler ve İslamiyet", *Türkler*, IV (2002), ss.290-304.

Ünal, Fatih, "Kazak Türklerinde Defin Merasimi ve Aş Verme Geleneği", *Bilgi*, 45 (2008), s.103-130.

Vaczy, Peter, *Hunlar Avrupada, Attila ve Hunları*, Çev. Şerif Başstav, Ankara, 1982.

Extended Abstract

Potlach, which is seen in some Melanesia and Polynesian peoples, in Tlingit and Haida, indigenous communities of Northwest America, in communities living in Chimesyan and Kwakiutl in British Columbia; is defined as the custom of donating or destroying the goods and valuable objects (straw, basket, cover, mother-of-pearl, emblem made of copper, food, etc.) in their possession during ceremonies held during important events such as rich people's birth, initiation ceremony, death, erecting a totem pole, etc. In these societies where the tradition of gift and spending is directly proportional to generosity, status and power, and the curse of being stingy by hoarding and hiding is believed to be the curse, with the arrival of spring, all the unconsumed items are distributed at the festivals, but those that cannot be consumed are destroyed.

Franz Boas, one of the founders of anthropology, defined Potlach as the rituals of presenting valuable gifts to the guests by holding feasts and feeding them to satiety with the support of the relatives of the notables of the society. In this application, the aim is of course to gain prestige. In the Potlach tradition, where no one has a position and reputation without distributing goods, as the generosity increased, the position in the society increased, and the order and value of the gifts given to the guests differed according to their position.

Potlach, which has continued to exist in societies where human relations in the form of kinship are dominant, is essentially a system that includes the principle of reciprocity. A certain amount of time is needed in order for the Potlach given in accordance with reciprocity to be paid back by the receiving tribe or clan and to fulfil its obligations fully. Because the tribe to whom Potlach is presented has to pay more than in order to protect the dignity of their chiefs and tribes and not be grateful. When evaluated from this point of view, the issue of consumption of what is at hand becomes unlimited. So much so that in some Potlach, the philosophy that everything one owns should be spent and nothing should be kept in order to protect this reputation comes to the fore. Even after arranging Potlach, some families and villages were even poor.

In this tradition, which is actually a kind of struggle for supremacy, the richest and those who can spend it wildly get ahead. For this reason, in order to win the war of wealth, in which the one who gives the most flamboyant Potlach is considered the greatest, it is not enough to be wealthy, but it is also necessary to have the will to spend it. Coming to his senses, he should be superior to his opponent with the Potlach he gave, but he should bestow such

a gift that he should impose a donation that will force the other party to compel or give up. As a matter of fact, this rivalry continues until one side gives up and is unable to respond. It means that superiority has been accepted in Potlach that are not requited.

On the other hand, the principle of requisition is an economic investment and insurance for the potlatch holder in case of difficult situations he could encounter in the future. The more potlatch givers give when they have it, the more they will have the right to receive when they are in need. Therefore, these ceremonies and behaviours also have an economic meaning that corresponds to the social order. At this point, Potlach, which increases the production in the whole region in a competitive atmosphere, provides a re- and compulsory distribution within the region during periods when production is insufficient and unbalanced. From this point of view, it is an important element in eliminating the competition arising from the difference of wealth and poverty in the society and in ensuring the socio-economic order.

Another important application of the Potlach tradition is the destruction of goods. After the distribution and looting, the potlatch owner destroys the remaining goods in the form of dumping them into the sea or burning them. Thus, on the one hand, he wants to show how generous he is, on the other hand, he wants to crush his rivals in the war of wealth he has entered by creating an atmosphere that he does not want the return for Potlach. In this way, he raises the social level of both himself and the family to which he belongs. The process of destruction, which we must interpret as the next step towards spending, is defined in North American communities as "Property Killing". It is seen that the basic philosophy underlying the concept of killing property emerged with the desire to gain superiority. As a matter of fact, thanks to this practice, the chief or tribe who killed property either killed their rivals' property by giving them their own property so that others would not seize it, or by giving them the goods they could not return. If the purpose of these chieftains was simply to destroy excess matter, then they would do it alone. But they also gain the authority to give or destroy in the eyes of others, especially by doing it in front of crowds at any festival or festival they organize to give Potlach.

It is not correct to perceive the concept of killing property, which can also be interpreted as a kind of bloodless sacrifice, as recklessly destroying the products in their hands. The aforementioned products have become an indispensable part of their lives, for these societies, beyond their material

value, they are considered to be enchanted in a mythical way. Therefore, it is believed that the person who gives a surplus of Potlach will be in a better position in exchange for his lost goods.

Potlach, which is based on the principle of distributing the wealth accumulated in a certain period of time with the rituals applied in the feasts in which dance is included, can be seen as a system that provides motivation to gain profit due to the reputation it provides to the person or clan. Ultimately, if donation or destruction does not give the giver any authority or prestige, spending the surplus will become meaningless. In this respect, it would not be right to explain the concept of Potlach only with wealth. Because this concept also includes the meaning of authority and the authority to command the given person. For example; one of the most important tribes among the Kwakiutls, who often distribute Potlatch, is called the Walasaka, meaning "the elders from above." Presumably, this example is sufficient to show the reputation of the Potlach giver in the society. In some cases, the chiefs have so many products that they cannot consume them together with the new products they will obtain or store them for a year without spoiling. Therefore, they do what makes the most sense and they increase their reputation by spending them generously for their people.

Potlach, which is an obligation to give in its essence, has to be arranged for the family and the dead as well as for the chiefs themselves. There does not seem to be any alternative for the chiefs who want to maintain their authority over their community and family and their reputation among the chiefs. If wealthy chiefs claim that spirits and wealth are haunting and protecting him, it becomes necessary to prove that he himself has seized the wealth. For this, the way to be followed is to spend what you have, distribute it and in this way put others under the shadow of your own name.

Great chiefs who refrain from giving potlatch, on the other hand, cannot gain prestige in the eyes of their circle and other chiefs, and they are even described as "rotten faces" among the Kwakiutl peoples. The belief that discredited chieftains thus defined have lost their souls is common among North American tribes. Because in these societies, which are in a hurry to share the blessings given to them by their gods and totems, wealth; It is both a punishment, a search for intercession against spirits, and an important opportunity for the establishment of the unity of the society.

Potlach is a system that sometimes fuels intertribal rivalry, along with a sense of unity and solidarity in the geographies where it exists. It is a well-known fact that from time to time, chiefs and tribespeople act with a sense of superiority arising from this rivalry. It is seen that the rate of competition,

which varies according to the social structure and traditions, is quite high in some societies and very low in others. For example; "Toy" tradition, which we can call a Potlach -like practice among Steppe Turks, has not been a factor that fuels conflict and competition in general, although it brings mutual obligations. It has created an effect that keeps people together and provides unity and solidarity with more spending, consumption and display of power. The toys that are closest to the Potlach tradition in Turkish culture are those called "Loot Toy".

Toy tradition in pre-Islamic Turkish culture appears as a Potlach type of feast due to its magnificent feasts. The fact that the toys, which started with the establishment of the admirable ostentatious pavilions, even found a place in the Turkish epics, indicates the importance in terms of cultural history. The official ceremonies of the old Oghuzs, where they gathered twenty-four Oghuz chiefs together with the khan of the khans and the grand seignior, were called "Şölen"(feast). At the Şölen feasts, the same expenses and wastes were made as in Potlatch. In Dede Korkut stories, just like in the Oghuz khan epics, flamboyant Toys are mentioned. One of these weddings is Bayındır Han, the khan of the khans. As it is understood from these stories, the lords who kept the Potlach tradition alive and bestowed on those under their rule in this way maintained their prestige as well as establishing political dominance over the societies. Those who showed loyalty to their lords as long as he received Potlach would immediately turn away from their loyalty to the lord when the lord gave up on it.

It seems that in Turkish culture, feasts or gifts similar to Potlach were given more for honour and obedience than for reward. As a matter of fact, as mentioned about Potlach, donations and crazy consumption are never aimless. A hierarchy is formed between the chiefs and their subordinates through these donations. In this tradition, where giving means declaring superiority and being of a greater and higher rank, to accept without giving in return or more than one receives means to be under the protection of others by making oneself dependent.

As a result, during the periods we call the Steppe Turkish culture and we mean the pre-Islamic Turkish organizations, the looting method, which existed in the Potlach tradition, was only encountered in the Dede Korkut Stories. Similar to the practice of destroying the products defined as "Killing Property" has been encountered in the Bloodless Sacrifice and Scattering practices of the Turks. However, these practices were done in a measured way and to show gratitude to God with the spirits of the ancestors rather than to show off. For this reason, it seems impossible to say that there is a Potlach tradition in Steppe Turkish culture that includes all its characteristics.

However, although their names vary according to geography and culture, such practices have a common goal. That goal is to establish, maintain and increase the dominance and power of the ruling class and influential people. For this reason, as we emphasized in our study, just as there is the "shadow of the spear" of the greatest chiefs whose power cannot be overcome in the Northwest American tribes, so in the Steppe Turkish culture there is the "shade of the arrows" of these powerful lords.